

ars hungarica 2013

Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Művészettörténeti Intézet folyóirata
XXXIX. évfolyam

4.

Galavics Géza

Barokk művészettörténeti kutatások Magyarországon 1995 és 2012 között

A barokk művészet kutatása az 1995 és 2012 közötti másfél évtizedben nem járt olyan mélyreható változásokkal, mint a reneszánsz művészeté. A feladatok, a módszerek és a közelítésmód nézőpontjából inkább kontinuosnak nevezhető, s ezt önmagában is jelzi, hogy gyűjtéstörténeti kutatásaival szinte mindvégig jelen van Garas Klára is, együtt annak a fiatalabb generációnak a képviselőivel, akik az általa több mint fél évszázaddal korábban megkezdett munkát folytatják. A barokk korszak kutatása ezért inkább hangsúlyeltolódásokkal, egyes témakörök markánsabb megjelenítésével, másrészt új kutatási területek bevonásával írható le.

A vizsgált időszak művészettörténet-írásának egyik karakteres vonása, hogy jól érzékelhető módon megnőtt benne a *mecénáskutatás* jelentősége. Közülük is legelső sorban az Esterházy-családé. Korábbi kutatások elismeréseként 1995-ben magyar szerzői is voltak az eisenstadti *Die Fürsten Esterházy*-kiállításnak, 1999-ben pedig túlnyomórészt magyar szerzőkkel, köztük Garas Klárával adott ki a bécsi Böhlau Verlag tanulmánykötetet *Die Sammlungen der Fürsten Esterházy* alcímmel.¹ 2000 után alakult ki szorosabb együttműködés a magyar művészettörténet, művészettörténészek és az osztrák Esterházy Privatstiftung szakemberei közt, aminek jótékony hatása mindkét oldalon érzékelhető. Ebben az időszakban több kiállítás is témájául választotta az Esterházyak művészeti örökségét: *L'Eredità Esterházy*, Róma, 2002; *Az Esterházy örökség*, Szépművészeti Múzeum, 2004 (Czére Andrea); *Esterházy kincsek*, 2006–2007 (Szilágyi András); *Az Esterházy kincstár textiliái*, 2010 (Tompos Lilla, Pásztor Emese, László Emőke), az utóbbi kettő az Iparművészeti Múzeumban; *Nicolas II. Esterházy, 1765–1833. Un prince hongrois collectionneur*, Compiègne, 2007–2008; *Les Esterházy, princes collectionneurs. La naissance du Musée*, Paris, 2011, számos magyar művészettörténész, az említettekén kívül még leggyakrabban Galavics Géza, Dávid Ferenc, Gonda Zsuzsa és Radványi Orsolya közreműködésével. Mellettük önálló tanulmányok foglalkoztak Esterházy Pál nádor ősgalériájával (Buzási Enikő); tézislapjaival és máriacelli mecenatúrájával (Galavics Géza); páratlan ezüstbútor-kollekciójával s festménygalériájával is (Stefan Körner, az utóbbi témában Margit Kopp-pal együtt). Az Esterházy-kutatások másik csomópontja Esterházy „Fényes” Miklós rezidenciája, Eszterháza kastélya és kertje körül alakult ki. Mócsényi Mihály a kastély és a kert történetének páratlanul gazdag dokumentumanyagát gyűjtötte össze s foglalta rendszerbe (*Eszterháza fehéren-feketén*, Budapest, 2000); Dávid Ferenc a kastély építéstörténetét és belső tereinek funkcionális és díszítőrendszereit tisztázta, kijelölve Eszterháza helyét az európai főúri udvarok reprezentációs rendszerében (*Ars Hungarica*, 2000 és 2002); Galavics Géza a kastély és a kert egykori ábrázolásait gyűjtötte össze és értelmezte (*Ars Hungarica*, 2000); Vadászi Erzsébet pedig a kastély szétszóródott bútorait és kárpitjait (*Magyar Versália*, Budapest, 2007). Eszterháza nagyszabású barokk tájkompozíciójának kialakulását (és megszüntetését)

¹ *Von Bildern und anderen Schätzen. Die Sammlungen der Fürsten Esterházy*. Hg. Gerda MRAZ–Géza GALAVICS. Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 1999. A kötet meghatározó osztrák tanulmánya: Ingeborg SCHEMPER-SPARHOLZ: Die Skulpturensammlung des Fürsten Nikolaus II. Esterházy.

sét) Fatsar Kristóf dolgozta fel, Alföldy Gábor pedig ennek 20. századi rekonstrukcióját. Az Eszterháza-kutatásokra igen inspiráló hatással voltak Dávid Ferenc kezdeményezései és írásai, amelyek visszhangjaként kollégái 2010-ben csak Eszterházáról 13 tanulmányt készítettek a tiszteletére megjelent kötetek számára (*Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára*. II. 2013).

Az Eszterházyak művészetpártolása iránti megnövekedett érdeklődést jelzik a gyűjtő s mecénás Eszterházyak iránti újabb osztrák kutatások, részben Eszterházy „Fényes” Miklós (Stefan Körner: *Esterházy Feenreich. Fürst Nikolaus I. verblüfft Europa*. Petersberg, 2011), de különösen a II. Miklós mecénási tevékenységét vizsgáló írások (Ingeborg Schemper: *Canova Esterházy Leopoldina-szobra, Stefan Kalamár: Charles Moreau kismartoni munkái*), s főként Stefan Körner kötetei, köztük is a gyűjtő Miklós herceg személyiségét, motivációs világát, a reprezentációval kapcsolatos felfogását modern társadalomtörténeti szemlélettel tárgyaló rövid biográfiája (*Il Magnifico. Fürst Nikolaus II. Esterházy 1765–1833*. Petersberg, 2011), s monográfiája: *Nikolaus II. Esterházy (1765–1833) und die Kunst. Biografie eines manischen Sammlers*. Wien, 2013). Újabban kezdeményező szerepet vállalnak a közös osztrák–magyar Eszterházy kutatásokban osztrák történészek is.²

Tendenciáját tekintve ide kell sorolni a Batthyány-család mecenatúráját vizsgáló kutatásokat is. Ezek a 2005. évi körmenyi és szombathelyi *Batthyányak évszázadai* címmel megrendezett kiállítások katalógusában, a körmenyi Batthyány-konferencia előadásait tartalmazó kötetben jelentek meg (szerk. Zsámbéky Monika), illetve a kiállítás kapcsán a Batthyányak iránt megnövekedett érdeklődést jelzik. Am ezek együttesen is egyelőre inkább csak mozaikok összképet nyújtanak. Sokkal jelentősebb vállalkozás – s a magyarországi barokk-kutatásban metodikailag is új kezdeményezés – a 17. századi Magyarország legjelentősebb mecénása és gyűjtője, Nádasdy Ferenc országbíró (†1671) barokk udvarát kutató projekt, amelyben művészettörténészek (Buzási Enikő, Kiss Erika), irodalomtörténész (Viskolcz Noémi), történész (Toma Katalin) és zenetörténész (Király Ferenc) együtt dolgoznak. Bár a projekt még nem zárult le, eddig bemutatott eredményei (Buzási Enikő: *A Nádasdy ősgaléria és a Widemann metszetsorozatok, Nádasdy Ferenc sárvári rezidenciája*; Kiss Erika: *Nádasdy Ferenc kincstára*) a barokk mecenatúra-kutatásban új utakat nyitottak a tekintetben is, hogy kutatásaikról – a magyarországi művészet témakörét illetően modellértékű módon – önálló honlapot is kialakítottak (www.barokkudvar.hu). Emellett tudatosan törekszenek arra, hogy kutatásaikat történészek által szerkesztett kötetekben, folyóiratokban is közzétegyék (például *Idővel paloták. Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó. Budapest, 2005; *Századok*, 2010. 4). A mecénáskutatás témakörében új kutatási terület az Erdődy család műpártolása, generációkon és stílusokon átívelő műgyűjtői tevékenységének és műgyűjteményeinek vizsgálata. Ezt Bubryák Orsolya művelői intenzív levéltári kutatásra építve, Bakócz Tamástól a 20. századig követe az Erdődy család műkincseinek sorsát, s változó szerepét a család reprezentációjában (*Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei*. PhD-disszertáció: 2009; könyv: 2013).

A magyarországi főúri családok mecenatúrája témakör mellett a vizsgált időszak másik jellegzetes művészettörténeti kutatási iránya az *egyházi központokhoz kapcsolódó művészeti tevékenység* vizsgálata volt. Részben szélesebb történeti keretekbe ágyazott kutatások részeként, vagy egy-egy jellegzetes kultuszhely történetébe, a kultusz gyakorlatának folyamatába illesztve, illetve a magánajtatosság s a népi vallásosság képi emlékműanyagát vizsgálva, részben pedig a keleti kereszténység másfajta művészeti tradíciója magyarországi változatainak s azok kelet-európai kulturális, ikonográfiai és stílári kapcsolatait vizsgálva. E tematikai körben az első a *Mons*

² *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Hg. Wolfgang GÜRTLER–Rudolf KROPP. Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, Abteilung 7–Landesmuseum, 2009. Benne Dávid Ferenc írása Mödlhammernek az eszterházi kastély építésében játszott szerepéről és Stefan Körneré az Esterházyak ezüsbútorairól.

Sacer. Pannonhalma 1000 éve kiállítás és katalógusa (szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996) volt, amely a középkortól a 20. századig vizsgálta a legjelentősebb hazai szerzetesközösség történetét, benne a különböző századokban a művészetek szerepét. A Pannonhalmi Főapátság barokk kori renovációja, kiépítése az apátság középkori hagyományaihoz és építményeihez fűződő viszonyában nyerte el helyét a történetben. Hasonló karakterű volt a BTM Kiscelli Múzeumában a *Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete* címmel megrendezett kiállítás is. Katalógusának magyar, osztrák, horvát, cseh, szlovák szerzői közösen írták le és elemezték Közép-Európa legjelentősebb zarándokhelyének évszázadokon átívelő történetét az uralkodóktól az egyszerű zarándokokig. Művészettörténészek (Farbaky Péter, Serfőző Szabolcs) kezdeményezték és rendezték a kiállítást, s az általuk szerkesztett kötet kitűnően érzékeltette, hogy a középkor és a barokk korszak egymásra épülő történeti és spirituális kapcsolatrendszere a legintenzívebben talán éppen a művészetek révén jutott kifejezésre. A kötet egésze önmagában is szemléltetheti, hogy a művészettörténet-tudomány tárgya leírását és interpretációját a kultúra teljességeként kívánja értelmezni. A kiállítás foglalkozott az uralkodók fogadalmi és a celli Mária-kultuszt szolgáló donációi mellett a kultuszt a legszélesebb társadalmi rétegekig elvivő sokszorosított grafikai ábrázolásokkal, amelyeknek kutatása – Szilárdfy Zoltán munkássága nyomán – az utóbbi bő másfél évtizedben is igen bő termést hozott (*A magánáhitat szentképei*. I–III. Szeged, 1995–2008; *Ikonográfia és kultusztörténet*. 2003). Az egyházi központok és a művészetek kapcsolatának témakörébe illeszkedik a legjelentősebb magyarországi barokk kori kegyhely, a pálosok sasvári búcsújáró templomának monografikus feldolgozása, a magyar művészettörténet-írás régi adóssága (Serfőző Szabolcs, 2012). Ez a kutatási időszak hozta meg korábbi kezdeményezések után a magyarországi görögkeleti és a görög katolikus közösségek művészetének minden eddiginél teljesebb és szisztematikusabb vizsgálatát is, elsősorban Puskás Bernadett, Terdik Szilveszter és Nagy Márta munkásságában. Eredményeik sokszor eddig alig számon tartott példákön mutatják be, hogy a keleti és a nyugati kereszténység kép- és tradícióértelmezésének milyen sokféle változata jött létre. Általuk is gazdagabbá válik az az összkép, amely Magyarországot mint a különböző vallási kultúrák találkozásának fontos európai találkozási pontját írja le.

A magyarországi barokk-kutatás harmadik, markánsan megjelenő témaköre a jelentős *barokk művészegyeniségek monográfiáit*, illetve a fő műveikre irányuló monografikus kutatásokat foglalja magába. A vizsgált időszakban két nagy festészeti monográfia is elkészült, s mindkettő mögött negyedszázados kutatás áll. Az egyik Buzási Enikő Mányoki Ádám-monográfiája (2003), a másik Jávor Anna Johann Lukas Kracker-ról szóló munkája (2004). Az első egy 80 évvel azelőtt készült monográfiát (Lázár Béla, 1933), a második egy több mint hat évtizeddel korábban megjelentetett művet, Garas Klára pályája kezdetén írt Kracker-kötetét (1941) váltotta föl. Az 1930-as évek óta nemcsak a modern művészettörténeti monográfia iránti igények változtak meg, hanem rendkívül megnőtt a feldolgozandó forrásanyag mennyisége is, s többszörösére nőtt az oeuvre-be illeszthető (vagy onnan kizárható) művek száma. Mindkét művész elég tág európai környezetben működött, Mányoki Észak-Németországban, Berlinben, Hollandiában, Drezdában, Bécsben, Magyarországon, Lipcsében; Kracker Morvaországban, Bécsben, Prágában, s élete végén Magyarországon – műveik is, a rájuk vonatkozó források is igen sokféle találhatók. Mindkét németül is megjelentetett monográfia nemzetközi mércével mérve is jelentős mű, s ezt fogadtatásuk is teljességgel visszaigazolta. Buzási Enikő Mányoki-monográfiája mellé egy Mányoki-kiállítást is megrendezett (MNG, 2003), Jávor Anna pedig – bekapcsolódva a Garas Klára Maulbertsch-monográfiájához (1960) után három évtizeddel, az 1990-es évektől intenzívebbé váló közép-európai Maulbertsch-kutatásokba, amelyek a festő tevékenységének újraértékelését tűzték ki célul – a Maulbertsch és tanítványa, Winterhalder festészetét bemutató budapesti

kiállítást rendezte meg.³ Szintén Maulbertsch-kutatóként, s főleg a kései magyarországi Maulbertsch-falképegyüttesek elemzésénél új művészettörténeti nyelvet használó szakértőként tette le névjegyét Jernyei Kiss János, tanulmányokkal (*Művészettörténeti Értesítő*, 2011, 2012 és máshol) s önálló kötetekkel (*Barokk mennyország. Vallásos képzelet és festett valóság. Maulbertsch freskói a váci székesegyházban*. Budapest, 2007). Ugyanő Serfőző Szabolccsal, Smohay Andrással és pályájukat kezdő fiatal művészettörténészekkel, az ifjabb generációk digitális technikai tudásával felfegyverkezve, közép-európai együttműködésben dolgozik e terület barokk falképkorpuszának összeállításán (magyarországi honlap: barokkfreskobtk.ppke.hu, valamint lásd a központi szerepű csehországi honlapot: http://baroque_ceiling.udu.cas.cz/). A magyarországi projekt vezető kutatóinak publikációiban e munka első eredményei már jól kimutathatók. Külön kiemelendő, hogy a magyarországi barokk művészet kutatásában ez a kutatóközösség az, amelyik a legjobban integrálódott a közép-európai barokk-kutatásokba, s rendszeres résztvevője, előadója az évente más-más országban rendezett találkozóknak, ülésszakoknak (Bécs, Ljubljana, Prága, Nagyszombat, önálló kötetekkel). Hasonló intenzitású, Magyarországon dolgozó bécsi mesterek tevékenységére irányuló kutatásokra egyelőre nincs más hazai példa, de a Szombathelyi Képtár (Zsámbéky Monika) kezdeményezései, a festő Dorffmaister István (Zsámbéky Monika és Kostyál László, 1997) és az építész Melchior Hefe munkásságát bemutató kiállítások (Zsámbéky Monika, 1994–1995) és katalógusaik mindenképpen említést érdemelnek. Közülük kiemelendő Dorffmaister-kiállításban a festő portréival (Buzási Enikő) és történeti festészetével (Galavics Géza) foglalkozó, illetve a szombathelyi székesegyház kapcsán Hefe építési karakterét megrajzoló tanulmány (Kelényi György). A Dunántúlon működő karakteresebb barokk festők közül Franz Xavér Bucher életművét vette számba Serfőző Szabolcs (2010), az északkelet-Magyarországon tevékenykedő Lieb Ferenc edelényi festő munkásságát pedig korábban Jávor Anna dolgozta fel (*Művészettörténeti Értesítő*, 2000).

A magyarországi barokk építészet történetében a nagyobb figyelem a 18. századra irányult. Kelényi György kutatásainak élén *A magyar királyi udvar építkezései Pest-Budán* (2005) téma áll, s a szerzőt ezeken kívül különböző épülettípusok példáján (kastélyok, fegyvertár, városi palota, színház) a hatalomnak és a reprezentációnak az építészet nyelvén történő megfogalmazása foglalkoztatta. A hazai építésztörténet kutatásában új nézőpont jelent meg Tóth Áron tanulmányaiban, aki a 18. századi magyarországi építészet nyomtatott és kéziratok traktátusainak feldolgozására és elemzésére vállalkozott. A reprezentatív barokk belső terek kutatásában Igaz Rita munkái kivételnek számítanak. A hazai barokk művészet kutatásában a legnagyobb hiány mégis a barokk szobrászat területén érezhető. Granasztóiné Györffy Katalin s Jávor Anna, újabban Komárik Dénes kisebb tanulmányain kívül alig foglalkoznak hazai kutatók ezzel a területtel. Ugyanakkor fontos változás, hogy a bemutatott időszak vége felé öröndetes módon megjelent az erdélyi barokk művészet kutatóinak új generációja, Kovács András tanítványai (Kovács Zsolt és mások), demonstratívan is vállalva, hogy B. Nagy Margit sajnálatosan megszakadt munkásságának folytatói.⁴

Látványos újítást hozott a magyar művészettörténet-írásban az 1990-es évek közepétől a *történeti kertek* iránti megnövekedett érdeklődés. Az addig többnyire botanikusok és tájépítésszek által művelt diszciplína Nyugat-Európában az 1960-as évektől lett művészettörténeti kutatások tárgya, s ennek hatása ért el a század vége felé Magyarországra is. A kezdeményező az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet (Galavics Géza) volt egy 1997-ben a történeti kertekkel foglalkozó nemzetközi konferenciával, amelyen először vettek részt művészettörténészekkel

³ *Késő barokk impressziók: Franz Anton Maulbertsch (1724–1796), Josef Winterhalter (1743–1807)* (kiállítási katalógus). Szerk. JÁVOR Anna–LUBOMÍR SLAVÍČEK. Budapest, MNG, 2009.

⁴ *Stílusok, művek, mesterek. Erdély művészete 1690–1848 között. Tanulmányok B. Nagy Margit emlékére*. Szerk. ORBÁN János. Marosvásárhely–Kolozsvár, Maros Megyei Múzeum–Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2011.

együtt tájépítészek, növénybiológusok, a Kertészeti Egyetem oktatói és hallgatói (a konferencia előadásai kötetben: *Történeti kertek – Kertművészet és műemlékvédelem*. Budapest, 2000). Ekkor kezdődött az együttműködés fiatal tájépítészekkel, akik egy idő után alkalmazni kezdték a művészettörténet módszereit is, s írásaikat rendre művészettörténeti folyóiratokban is publikálják (Fatsar Kristóf, Alföldy Gábor, Ecsedy Anna). Közben megindult a magyarországi barokk kertek (kiemelten Pozsony és Eszterháza) művészettörténeti kutatása, összefoglaló mű készült a barokk korszak utolsó évtizedeiben kialakult *Magyarországi angolkertről* (Galavics Géza, Budapest, 1999), 2008-ban pedig megjelent Fatsar Kristóf *Magyarországi barokk kertművészet* című alapműve, 145 magyarországi kert korpuszszerűen feldolgozott és kiértékelt emlékműanyagával. A régi Magyarország történeti kertjeinek közép-európai kutatásában a magyar művészettörténet és kerttörténetírás vezető szerepet játszik.

A vizsgált időszakban nem készült önálló összefoglalás a magyarországi barokk művészetéről, ám az olvasó számos esetben a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* (I–XIII, Budapest, 2003–2012) köteteiben találhatja az utóbbi évtized legújabb kutatási eredményeinek összefoglalásait a magyarországi barokk művészet korszakáról, műfajairól, művészeiről, mestereiről. A barokk – és a reneszánsz – művészetéről szóló szócikkeket a korszak legjobb hazai specialistái írták. Még a vizsgált időszak elején, 1997-ben jelent meg – a magyar művészettörténet-írás nagy nyereségeként – Cesare Ripa *Iconologiájának* (1603) Sajó Tamás által készített fordítása. E két évszázadon át rendkívül népszerű képes allegóriaszótár szövegének, képanyagának fordítása, értelmezése, a szöveghelyek és a képes források beazonosítása és Cesare Ripa művének a keresztény képelemzések történetében való elhelyezése azóta is termékeny hatást gyakorol.⁵

A reneszánsz- és barokk-kutatások gazdag tárházát vonultatják fel az ebben az időszakban különösen népszerű, a magyarországi reneszánsz- és barokk-kutatókat jeles évfordulóikon köszöntő Festschriftok is. Tanulmánykötet (vagy dedikált folyóiratszám) készült a vizsgált periódusban Askercz Éva, Bibó István, Dávid Ferenc, Ember Ildikó, Galavics Géza, Garas Klára, Gerszi Teréz, Granasztóiné Györfy Katalin, Kelényi György, Koppány Tibor, Kovács András, Prokopp Mária, Szabolcsi Hedvig, Szilárdfy Zoltán (s a jelentős magyar részvétel miatt idesorolhatjuk Mária Pötzl-Malíková Pozsonyban 2007-ben kiadott Festschriftjét is),⁶ mindegyik kötetben

⁵ Cesare Ripa: *Iconologia*. Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta SAJÓ Tamás. Budapest, Balassi, 1997.

⁶ *Város és művészet. Tanulmányok Askercz Éva 70. születésnapjára = Soproni Szemle*, 62. 2008. 3.; „És az oszlopok tetején Iliomok formáltattak vala.” *Tanulmányok Bibó István 70. születésnapjára*. Szerk. TÓTH Áron. Budapest, CentrArt Egyesület, 2011; *Kő kövön / Stein auf Stein. Dávid Ferenc 73. születésnapjára / Festschrift für Ferenc Dávid*. Szerk. SZENTESI Edit–MENTÉNYI Klára–SIMON Anna. Budapest, Vince, 2013; *Geest en gratie. Essays Presented to Ildikó Ember on Her Seventieth Birthday*. Ed. RADVÁNYI Orsolya. Budapest, SZM, 2012; „Ez világ, mint egy kert. . .” *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. BUBRYÁK Orsolya. Budapest, MTA MKI–Gondolat, 2010; *Ex fumo lucem. Baroque studies in honor of Klára Garas. Presented on her eightieth birthday*. I–II. Ed. Zsuzsanna DOBOS. Budapest, SZM, 1999; *Studies Dedicated to Klára Garas = Acta Historiae Artium*, 50. 2009. Eds. Andrea CZÉRE–Géza GALAVICS–Anna JÁVOR; *In arte venustas. Studies on Drawings in Honour of Teréz Gerszi*. Ed. Andrea CZÉRE. Budapest, SZM, 2007; *Etűdök. Tanulmányok Granasztóiné Györfy Katalin tiszteletére*. Szerk. BARDOLY István. Budapest, KÖH, 2004; *Tanulmányok Kelényi György tiszteletére = Ars Hungarica*, 39. 2013. Supplementum. Szerk. FARBAKY Péter–JERNYEI KISS János; *Tanulmányok Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára*. Szerk. BARDOLY István–LÁSZLÓ Csaba. Budapest, OMOVH, 1998. (Művészettörténet – Műemlékvédelem, X); *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére*. Szerk. FELD István–SOMORJAY Sélysette. Visehrad, Castrum Bene Egyesület–Budapest, Históriaantik Könyvesház, 2008; *Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára*. KOVÁCS Zsolt–SARKADI NAGY Emese–WEISZ Attila. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület–Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2011; *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára*. Szerk. TŰSKÉS Anna. Budapest, CentrArt Egyesület, 2009; *Tanulmányok Szabolcsi Hedvig születésnapjára = Ars Hungarica*, 34. 2006. 1–2.; *Tanulmányok Szilárdfy Zoltán 60. születésnapjának tiszteletére = Ars Hungarica*, 25. 1997. 1–2.; *Tanulmányok Szilárdfy Zoltán 75. születésnapjára*. Szerk. SMOHAY András. Székesfehérvár, Egyházmegyei Múzeum, 2012; valamint *Generationen – Interpretationen – Konfrontationen*. [Tanulmányok a 70 éves Mária Pötzl-Malíková tiszteletére]. Hg. Barbara BALÁZOVÁ. Bratislava, Ústav Dejín Umenia Slovenskej Akadémie Vied, 2007. A fenti felsorolást 2013-ra is kiterjesztettük (a szerk.).

a megtisztelt művészettörténész szakmai érdeklődéséhez lehetőleg közel álló tanulmányokkal, több esetben nemzetközi szerzőgárda közreműködésével.

A magyarországi reneszánsz és barokk kutatástörténetében a vizsgált korszak végén az is érzékelhető, hogy mára a kutatási körülmények, a művészettörténeti kutatások intézményi keretei, a múzeumok, egyetemek, kutatóintézet, a műemlékvédelem intézményeinek kutatási és publikálási lehetőségei változóban vannak, vagy erősen megváltoztak – s hasonlóan Európa más országaihoz, nem a tágabb lehetőségek irányában.⁷ Változóban van a művészettörténet-tudomány társadalmi szerepéről vallott felfogás is, s ehhez és a tudományfinanszírozás változó lehetőségeihez is a művészettörténet-írásnak kell alkalmazkodnia. A hazai reneszánsz- és barokk-kutatásoknak célszerűbb lenne erőteljesebben illeszkednie a hazai társadalomtörténet tágabb kereteibe (vannak erre kiváló kezdeményezések), de legalább annyira fontos a mainál hangsúlyosabb és tudatosabb részvétel a nemzetközi reneszánsz- és barokk-kutatási projekteken. Ugyanakkor, miközben egyre nagyobb az igény arra, hogy a magyarországi reneszánsz és barokk művészet emlékműve minél gazdagabban elérhető legyen digitális formában is, mindenképpen szükség lenne a magyarországi reneszánsz és a barokk művészet kézikönyvének elkészítésére, de az új, Közép-Európában elfogadott strukturális rendszerekhez kapcsolódva. A vizsgált időszakban ugyanis már megjelentek a szlovák, az osztrák és a horvát reneszánsz és barokk korszak kézikönyvei, s mindegyikben megtaláljuk a hajdani Magyar Királyság ma utód-államokhoz tartozó területének művészeti emlékeit.

*

Eddig a magyarországi reneszánsz és barokk művészettel foglalkozó hazai kutatások tendenciáit, eredményeit mutattam be, s szóhasználatunk szerint ennek az „egyetemes” művészettel foglalkozó kutatások képezik a párját. De valójában a magyarországi művészettel foglalkozó művészettörténet-írás is „egyetemes” nézőpontú, amikor európai vagy közép-európai kontextusban tárgyalja a korszak művészeti jelenségeit. A különbségtétel mégis indokolt, ha a Szépművészeti Múzeumban folyó reneszánsz és barokk kutatásokat szeretnénk leírni. Az itt dolgozó reneszánsz- és barokk-specialisták ugyanis nemigen foglalkoznak a magyarországi reneszánsz

⁷ Kivételnek számít a „Magyar Tudományos Akadémia – Isabel és Alfred Bader művészettörténeti kutatási támogatás”, amelyet dr. Alfred Bader magyar gyökerekkel rendelkező kanadai kémikus, üzletember és műgyűjtő és felesége nagylelkű adománya tesz lehetővé. Az alapító Csehországban, Ausztriában és Magyarországon támogatja fiatal művészettörténészek kutatásait, nálunk az MTA-n keresztül. Évente két művészettörténész kaphat támogatást 7500 USD-t költségtérítés formájában. A támogatásra az MTA évente pályázatot ír ki, „elsősorban a XVII. századi európai festészet és rajzművészet történetének kutatása, de az európai reneszánsz és barokk művészet más témakörei is, valamint az e korok műalkotásaira irányuló műgyűjtés-történet” témákban. Az elbírálásra az MTA elnöke kuratóriumot állított fel (elnöke Galavics Géza, tagjai: Ember Ildikó és Závodszy Péter, mint Alfred Bader személyes megbízottai, továbbá Farbaky Péter, Jernyei Kiss János és Kelényi György), amely titkos szavazással választja ki a nyerteseket. A kuratórium Alfred Bader életútjáról, tevékenységéről, tudomány- és művészetpártoló aktivitásáról és motivációiról önálló honlapot készítettett, amely részletesen ismerteti az alapító életét és a művészetekhez kapcsolódó viszonyát. A honlapra fölkerül a pályázatok meghirdetése, a nyertes pályázók és témáik. A honlap az MTA honlapján „A tudomány mecénásai” menüpont alatt érhető el: <http://mta.hu/bader/>. Eddig az alábbi pályázatok nyerték el a támogatást: 2010-ben Tátrai Júlia: Az öt érzék ábrázolásai a 16–17. századi németalföldi művészetben; Vinczéné Gulyás Borbála: Egy „magyar Zeuxis” Bécsben. Bocskay György kalligráfus (1510 k.–1575) tevékenysége; 2011-ben Mérai Dóra: Síremlékek az Erdélyi Fejedelemség korából; Pattantyús Manga: Szobrok megrendelésére kötött firenzei (és toszkán) szerződések (1400–1530); 2012-ben Bubyák Orsolya: A Csáky-család műgyűjteményei; Kiss Erika: A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség udvarainak luxusmechanizmusai; gyűjtés, megrendelés, vásárlás; 2013-ban Ecsedy Anna: Lippay György prímás (1600–1666) pozsonyi nyári rezidenciájának kertje a 17. században; Horváth Gyöngyvér: „Változva is őrzi szerelmét”. 15–17. századi, szerelmi témájú Ovidius-illusztrációk képi elbeszélés-módjának vizsgálata.

és barokk kérdéseivel, noha a Szépművészeti Múzeumban előttük járó generációk legjelesebb képviselői – Balogh Jolán, Aggházy Mária és Garas Klára – számára még természetes volt az átjárás a magyarországi és az egyetemes művészet térségei között. A mai Szépművészeti Múzeumban dolgozó specialisták már nem ezt a gyakorlatot követik. Kutatási eredményeik, amelyekben szükségtelen lenne a reneszánsz és a barokk stílusjelenségeket szétválasztani, többnyire a múzeum *Bulletin*jében, hazai és külföldi kiállítási katalógusokban, kiállításrendezésekben jelennek meg, támogatva a múzeum restaurátorműhelyeinek szakembereitől. Ezekről részletes áttekintést nyújt e folyóiratszámban a Bodnár Szilvia által készített összefoglaló, így itt inkább csak tendenciákat kísérek meg kiemelni. A reneszánsz- és barokk-kutatások felől nézve a Szépművészeti Múzeumban a régi művészet alkotásait őrző osztályok közül a legsokoldalúbbnak a Grafikai Gyűjtemény művészettörténezeinek produkciója látszik. Ezen az osztályon készült el legkorábban a múzeumi tudományos munka egyik csúcsteljesítményének tartott szakkatalógus két kötete (Gerszi Teréz és Czére Andrea munkája). Az osztály munkatársai, már csak anyaguk jellegénél fogva is, állandóan jelen vannak a nemzetközi rajzkutatás fórumain, s az osztály iskolateremtő alakja, Gerszi Teréz, mint a tiszteletére készült Festschrift is mutatja, okkal számít a nemzetközi rajzkutatás kiemelkedő személyiségének. Az osztály példászerű új kezdeményezése a gyűjtemény egy részének (olasz és francia metszetek 1620 előtt) digitális online katalógusa (www.printsanddrawings.hu – Kárpáti Zoltán és Seres Eszter), a British Museum hasonló katalógusának mintájára. A grafikai gyűjtemény rajzai rendszeresen szerepelnek a világ nagy múzeumaiban, de a vizsgált időszakban az osztály több eredeti kiállítással is megjelent külföldön (Róma, Párizs), s fogadott külföldről érkező cserekiállítást is (Párizs). Hazai kiállításai közt voltak kitűnő, Opus Mirabile díjjal is elismert kiállítások, s noha a többi grafikai tárlat is jó szakmai színvonalon megtervezett és prezentált kiállítás volt, a Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjteményében rendszeresített katalógusok formátuma és terjedelme nem mindig teszi lehetővé elmélyültebb tudományos eredmények közzétételét.

A Régi Képtár művészettörténezeinek a vizsgált időszakban jelentős teljesítménye volt az új állandó kiállítások létrehozása. A Régi Képtárban folyó tudományos kutatások hasonlóan fontos dokumentumai a Pigler-katalógusok óta megszületett első új summary-katalógusok, amelyeket Tátrai Vilmos (1991), Ember Ildikó és Urbach Zsuzsa (2000), Ember Ildikó és Takács Imre (2003) szerkesztett, s legújabbán megjelent a Régi Képtár szakkatalógusainak első két kötete is (Rudi Ekkart, illetve Ember Ildikó, 2011). A Régi Képtár művészettörténezei saját tudományos koncepcióikat megvalósító kiállítást ritkán igényel a múzeum vezetése, ilyen volt például a nemzetközi összefogással készült spanyol kiállítás (magyar kurátor Nyerges Éva), holott a Szépművészeti Múzeum Régi Képtára anyagából a múzeum művészettörténezei, önállóan vagy partnerintézménnyel együttműködve, külföldön sikeres, a múzeum művészettörténezeinek tudományos kapacitására építő kiállításokat rendeztek (Madrid, Bilbao, Frankfurt, Montreal, Torino, Hamburg, Moszkva, Linz). Ezeket a jó szakmai visszhanggal kísért kiállításokat ritkán látjuk az anyaintézményben, s a bennük felhalmozott tudás és ismeretanyag a vonzó témaválasztás ellenére alig éri el a hazai tudományos közösségeket. Tevékenységükkel, szakértelmükkel inkább csak a kívülről jött kiállítások budapesti adaptálásánál, elrendezésénél és gyűjteménytörténeti karakterű kiállításokon találkozunk. Ezen a területen talán biztató változást jelez, hogy a Régi Képtár munkatársai (mind az olasz, mint a németalföldi művészet specialistái) több éve dolgoznak a múzeum nagyszabásúra tervezett *Caravaggio és kora* (nyitás 2013 őszi, vezető kurátor Dobos Zsuzsa)⁸ és *Rembrandt és kora* (nyitás 2014, vezető kurátor Ember Ildikó) című kiállítások megvalósításán, amelyek azonban már az általunk vizsgált időszakon kívül esnek.

⁸ A kiállítás végül *Caravaggiótól Canalettóig. Az itáliai barokk és rokokó festészet remekművei* címmel valósult meg (a szerk.).

A Szépművészeti Múzeum régi művészettel foglalkozó osztályai közül legkevésbé a Régi Szobor Gyűjtemény látszik. Bár az itt őrzött művek többször szerepelnek külföldi kiállításokon, s ezekhez a kísérő katalógusszövegeket a múzeum munkatársai írják, a nevezetes Opus Mirabile díjjal is elismert *Verrocchio Krisztusa*-kiállítás óta (rendezte Jékely Zsombor, 2003) a Szépművészeti Múzeum Régi Szobor Gyűjteménye tudományos produkcióját tekintve nagyobb szakmai és közönségnyilvánosság előtt alig hallat magáról.⁹ A Múzeum ugyanakkor – a tervekből és a beszámolókból ítélve – a magyar muzeológiában élen jár saját anyagának digitális tartalomként való megismertetésében, s az erről szóló híradások arról szólnak, hogy eredményeik hamarosan hozzáférhetőek lesznek a világhálón is.

⁹ A kézirat lezárása óta megnyílt az osztály *Európai szobrászat 1350–1800* című új, állandó kiállítása (*a szerk.*).